

NEMZETI TUDAT, NEMZETI ÉS ETNIKAI FOLYAMATOK

Szlovákiai magyar identitástudat az elmúlt húsz évben

Lampl Zsuzsanna: A szlovákiai magyarok szociológiája. I. kötet. Szlovákiai és magyar. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja, 2012.

Kik és milyenek a szlovákiai magyarok? A Fórum Intézet tavaly kiadott sorozatkezdő kötetének célja, hogy megválaszolja ezt a kérdést. Az intézet alapító tagja, Lampl Zsuzsanna szociológiai felméréseken és népszámlálási adatokon alapuló kutatásában kísérli meg a szlovákiai magyar nemzetiség meghatározását. Az összetett kérdés megválaszolására olyan sarkalatos pontokat vizsgál meg, mint a nemzetiség önmegnevezése, nyelvhasználat, lakóhelye, iskolaválasztása, elégedettsége saját életével, Szlovákiát hazájának tekintik-e stb. A felsorolt kérdéseket végül azzal a kérdéssel köti össze, hogy vajon miért fogy gyorsabban a magyar nemzetiség lélekszáma Szlovákiában, mint a szlovák, és miért vallja magát ma Szlovákiában több százezer ember nemzetiség nélkülinek.

Az identitás meghatározása szempontjából két dimenziót különít el Lampl: az országot (ez esetben Szlovákiát) és a nemzetet/nemzetiséget. Szlovákiai magyar lehet valaki állampolgársága, lakhelye és kötődése szerint. Ezen szempontok alapján is a mérvadó az egyén saját bevallása nemzetiségéről. A szerző nyolc alaphelyzetet különböztet meg állampolgárság, kötődés és tartós tartózkodási hely alapján. Az első kategória a Szlovákiában élő, szlovák állampolgárságú magyar nemzetiség, aki ön-maga meghatározásakor gyakran pontosít lakhelye szerint, pl.: csallóközi magyar, pozsonyi magyar, szlovákiai magyar, felvidéki magyar, stb. Ezt nem minden helyzetben használják, inkább akkor, ha más ország magyarjaival találkoznak. Második kategória a szlovák állampolgárságú, de tartósan külföldön tartózkodó magyar. Ilyenek a Nyugat-Európában,

vagy Magyarországon dolgozó, tanuló személyek. Vannak külföldön élő szlovákiai magyarok, akiknek csak az állampolgárságuk szlovák, de nem kötődnek Szlovákiához. A Szlovákiában élő külföldi állampolgárságú magyaroknak is van kötődésük az országhoz. A nyugatra emigrált vagy disszidált szlovákiai magyarok kevés esetben tartják magukat szlovákiai magyarnak. Állampolgárságuk határozza meg identitásuk jellegzetességét a nemzetiségen túl (pl. az 1989 előtt disszidált rimaszombati magyar, már kanadai magyarnak tartja magát). Lampl külön kategóriának tekint azokat a külföldi magyarokat, akik kötődnek Szlovákiához (pl. szüleik miatt), de már külföldön élnek, megszerezték a külföldi állampolgárságot. A szerző kevésbé hangsúlyozza a külföld és az anyaország közti különbséget, nem emel ki egy országot sem, ahol a mai napig tömbökben élő magyarsággal lehet számolni.

A szerző meghatározása, hogy szlovákiai magyar az, aki szlovák állampolgársággal rendelkezik, Szlovákiában él és valamilyen formában kötődik az országhoz. Hozzáteszi ugyanakkor, hogy szlovákiai magyarnak lenni fogalom, nem pedig lakhely vagy állampolgárság kérdése.

Három tényező alakítja a szlovákiai magyarság életét: Szlovákia, Magyarország és a szlovákiai magyarok civil szervezetei, pártjai. A szlovák állam szerint a nemzeti kisebbség, olyan csoport, amely nem fogadja el az állam nemzeti identitását, amelyben él. Szlovákiában ma 13 ilyen kisebbséget tartanak számon. Lampl idézi a szlovák alkotmány preambulumát magyar fordításban, majd a magyar alkotmányt is, annak a határon túli magyarokról szóló részét és a szlovákiai magyar kisebbségi minimumot, amelyet 2012. szeptember 24.-én fogalmaztak meg a magyarokat képviselő szlovákiai pártok. A szlovákiai magyarság jelenségét e három tényező konfigurációjának tartja, amely többes perspektívát eredményez, az egyes személyek pedig befolyásolják ezeket a tényezőket – bár sokan azt gondolják, hogy választásaiknak nincs társadalmi jelentőségük.

A 2011-es népszámlálás alkalmával Szlovákiában körülbelül 400 000 ember nem vallotta be nemzetiségét. Ezt okozhatta, hogy a népszámlálás korszerűsége, anonimitása, jelentősége kétséges volt a nagyközönség számára. Kampany kísérte a népszámlálást magyar és szlovák oldalról egyaránt. A Szlovákiai Magyarok Kerekasztala kampányáról

nehéz eldönteni, hogy sikeres volt-e, mert ismeretlen az eredménye a kampány nélküli népszámlásnak, de Lampl inkább sikeresnek, mint sikertelennek könyveli el. A népszámlálás résztvevőinek 7,3%-a nem nyilatkozott az állampolgárságáról, 92,4% szlovák állampolgárnak vallotta magát, 0,2% többes állampolgárnak és 0,5% egyéb kategóriába tartozónak jelölte magát.

A magyarlakta területeken, Pozsonytól az ukrán határig 6,9-10%-nyi a többes állampolgárok aránya. A kutató szerint nem valószínű, hogy ezek a többes állampolgárok, a szlovák és magyar állampolgárai lennének és megjegyzi, hogy ezt nem is szívesen vallják be az emberek. Magyarlakta kerületnek számít: Nagyszombat, Nyitra, Besztercebánya. Viszont a többi kerületben is él legalább egy falu nagyságú magyarság. Szlovákiai 70 járásából, 16 magyarlakta (eltérő arányú magyar lakossággal, mely 5,7-75% között mozog). A magyarlakta terület összességében 2,3%-kal csökkent a legutóbbi népszámláláshoz képest.

Az ország 8,5%-a vallotta magát magyarnak 2011-ben, ami az előző népszámláláshoz képest jelentős csökkenést mutat. A népességnövekedés lelassult, főleg az utóbbi 20 évben mind a szlovák, mind a magyar félnél. Csak az ismeretlen nemzetiségűeknél történt jelentős növekedés. A magyarok lélekszáma 2001 és 2011 között 12%-kal csökkent. Járásonként a szlovákok részaránya a szenci, a dunaszerdahelyi és a komáromi járásokban növekedett, stagnál a galántai, nagyrőcei és nagyszombati járásokban, mindenhol máshol csökkent. A magyarok aránya a nagymihályfai és nagyrőcei járásokban nem változott. A magyarság legnagyobb vesztesége a dunaszerdahelyi járásban volt, a legkevesebb pedig a pozsonyi és nyitraiban történt. Levonható következtetés, hogy a tömbmagyarság kevésbé tudja megőrizni nemzetiségét, mint a szórvány. Az ismeretlen nemzetiségűek között pedig nem lehet tudni, mennyi a magyar.

A nemzetiség mellett az anyanyelvre is rákérdeztek a népszámlálás alkalmával, azaz, hogy a lakosok melyik nyelvet használják leggyakrabban otthon és nyilvánosan. Az eredmények szerint az anyanyelv nem feltétlenül azonos a nemzetiséggel, így több a magyar anyanyelvű magyar nemzetiségűnél, a magyar anyanyelvűeknél viszont kevesebben beszélnek otthon a magyar nyelvet. Az ország lakosai közül pedig 7,5% nem tüntette fel anyanyelvét a népszámláláskor.

A kassai és eperjesi kerületekben jellemző, hogy többen vallották magukat szlovák nemzetiségűnek, mint szlovák anyanyelvűnek. Országosan 0,3%-kal kevesebben használják nyilvánosan a szlovák nyelvet, mint ahány szlovák nemzetiségű van, de a szlovák nemzetiségűek és a nyilvánosan leggyakrabban szlovákul beszélők száma a magyarlakta kerületekben minimálisan tér el egymástól. Ezzel szemben, a trencsényi és zsolnai kerületekben több a szlovák nemzetiségű, mint az, aki nyilvánosan is a szlovák nyelvet használja leggyakrabban. Az adatok alapján kimondható, hogy nem a magyar nyelv szorítja ki a szlovákot, mert a legtöbb szlovák nemzetiségű lakossal rendelkező kerületekben se használja minden szlovák a szlovák nyelvet. A nem szlovák nemzetiségűek pedig hivatalos helyeken a szlovák nyelvet használják, csak úgy, mint a szlovák nemzetiségűek.

A legtöbb magyar nemzetiségű, aki nyilvánosan is leggyakrabban a magyart használja, a besztercebányai kerületben van. A nyitrai járásban, ahol országosan a legmagasabb a magyarok aránya – 24,6% magyar nemzetiségű – csak 21,6% használja nyilvánosan is a magyar nyelvet. A besztercebányai és kassai kerületekben kevesebb a magyar, de mégis jobb arányban használják a magyar nyelvet nyilvánosan. A mutatók szerint, a magyar környezet nem garancia a magyar nyelvhasználatra.

Lampl saját szociológiai kutatása (dél-szlovákiai lakosok körében végzett magyar nyelvű kérdőívészés) alapján azt állítja, hogy a származással sem borítékolható a nemzetiség. 100 magyar párból kettőnek a gyermekei szlovákok lesznek, a vegyes származás pedig leggyakrabban szlovák nemzetiséget eredményez. Tény az, hogy nem minden magyarnak lesz magyar utódja és nem minden szlovák, szlovák származású vagy vegyes házasságból származó. A homogén és vegyes házasság aránya a magyaroknál: 87:13 (11 szlovák, 2 más nemzetiség). 2011-ben a megkérdezett magyar szülők közül 93%-nak magyar és 7%-nak szlovák gyermeke volt. Ugyanakkor vannak vegyes házasságok, amelyeknek magyar nemzetiségű a gyermeke (a megkérdezettek 7%-a).

A megkérdezettek 95%-a magyarul beszél otthon, 5%-uk inkább magyarul, a vegyes családoknál is. Minden tízedik adatközlő szlovák iskolába járt. Az inasiskolát és egyetemet végzetek többsége szlovákul tanult, a gimnáziumot és szakközépet végzetek többsége viszont magyarul.

A magyar alapiskola erősítette és elmélyítette a magyar identitást, ami kirajzolódik a kutatásokból is, de nem mindegyik magyar szülő írta magyar alapiskolába gyermekét. Dominánsabb befolyásoló tényező, hogy milyen típusú házasságban élnek, és őket milyen nyelvű iskolába járatják. Vegyes házasság esetén, ha az egyik fél magyar iskolába járt, minden második esetben magyar iskolába járatta a gyermekét. A magyar nemzetiség terén a nagyszülők-szülők esetében 2%-os, a szülők-gyermekek esetében 7%-os lemorzsolódás tapasztalható. A magyar tanítási nyelvű alapiskolákban a magyar származáshoz képest a válaszadók generációjánál 9%-os, a gyermekeiknél 19%-os veszteség figyelhető meg.

Az iskolaválasztás indokai a távolság, néha az oktatás színvonala. A magyar szülők, akik szlovák iskolába járatják gyermekeiket, azzal indokolják döntésüket leggyakrabban, hogy Szlovákiában élnek, vagy hogy gyermekük érvényesülését tartották szem előtt, esetleg a vegyes házasságukkal. A szülők saját elmondásuk alapján, a magyar iskolától a gyermek nemzeti identitásának megerősödését várják. Tény, hogy a szlovák és magyar iskola nem összeegyeztethető, mert magyar iskolában meg lehet tanulni szlovákul, de szlovák iskolában nem fog megerősödni a gyermek magyar nyelvtudása, nemzetisége.

A szülők végzettségét tekintve iskolázottabbak azok, akik a magyar iskolát választják, összehasonlítva azokkal, akik szlovák iskolába járatják gyermekeiket. Több a csúcsvezető (de a munkanélküli is) a magyar iskolát választók között. A szlovák iskolában tanulók inkább középfokú végzettségűek lesznek, a magyar iskolát látogatottak között pedig várhatóan nagyobb az alacsony és a felsőfokú végzettségűek aránya. Anyagi keresetükkel elégedetlenebbek azok, akik magyar iskolába jártak, más területen viszont több a sikerélményük. A szülők többsége azt szeretné, ha gyermeke diplomát szerezne, attól függetlenül, hogy szlovák vagy magyar iskolába járatták. Egy magyar nemzetiségű egyénnek a magyar iskola viszont olyan előnyökkel jár a nemzeti identitás és közösség szempontjából, amit a szlovák iskola nem feltétlenül pótolhat.

A gyakorlat szerint csak egy identitást tartanak az emberek döntő többségben magukénak, abban az esetben is, ha vegyes házasságból jönnek. A népszámlálásban nem volt lehetőség több nemzetiség megje-

lölésére, ami lehet annak hátterében, hogy sokan kerültek a nemzetiség nélküliek táborába.

2007-ben elsődleges identitásként magyarnak nevezték magukat a magyar nemzetiségűek, másodsorban szlovákiai magyarnak vagy felvidéki magyarnak. A szlovákiai magyarok nemzeti kisebbségnek definiálják magukat, ill. nemzetiségnek vagy elszakított magyarságnak. A 2011-es felmérések alapján viszont inkább a szlovákiai magyar kifejezést részesítik előnyben a magyar nemzetiségűek Szlovákiában. Szlovákiát 33%-uk tartja hazájának és minden tizenharmadik magyar nem tartja fontosnak, hogy felvállalja nemzetiségét, de a szlovákiai magyarság 70%-a minden körülmény között fontosnak tartja ezt.

A népszámlálási, kutatási adatok és az ebből levont következtetések nyomán egy árnyalt képet kap az olvasó a szlovákiai magyarokról. A sorozat első kötetének célja a szlovákiai magyarok bemutatása lakóhelyük, nyelvhasználatuk, önmeghatározásuk alapján.

Fekete Zsuzsanna

Szociális modellek a kibővített Európai Unióban: Horvátország

Knogler, Michael; Lankes, Fidelis: Sozialmodelle in der erweiterten EU: Kroatien. = Südosteuropa. . 2013. 61. Jg. 2. no. 167-192. p.

A szerzőpáros korábban kiadott, az új EU-tagállamok („EU-10”) helyzete kitékintő összehasonlító kötet tanulmánya¹ tanulságait alkalmazza a horvát viszonyokra. Ábrákkal, táblázatokkal aprólékosan szemlélte, ám éppen a horvát megfelelések tekintetében néhol kissé elnagyoltnak tűnő elemzés.

A szociális modell „európai” jegyeit a kutatás általában a szociális igazságosság elvének követésében, a gazdasági hatékonyságot segítő

¹ *Sozialmodelle im internationalen Vergleich: Wo stehen die neuen EU-Mitgliedstaaten?* Regensburg. 2008; interneten is elérhető. Frissebb tömörítésben: *Social Models in the Enlarged European Union.* = Comparative Economic Studies. 54. 2012. No. 1.